

El testimoni de la presència

Tal com recull en aquest dossier Joaquim M. Puigvert per boca del cardenal José Tolentino Mendonça, el patrimoni cultural de l'Església s'incardina en el nostre present des d'un passat molt remot. I, tot i que canviant, no hi ha dubte de la seva presència viva: des de l'esveltesa sonora de les agulles dels campanars fins a la bellesa recòndita dels objectes en vitrinats o el so de les paraules i les notes musicals, el patrimoni cultural del bisbat de Girona es fa sentir.

La catedral de Girona: una emergència dominant

La catedral és una emergència dominant. Només la fina agulla de Sant Feliu, uns metres més avall, compensa aquesta sensació aclaparadora. La façana i el campanar dominen l'escena de lluny. L'escalinata dibuixa una escenografia de prop. El recorregut per tot el volt descobreix les arquitectures de la capçalera i el salt enorme cap a la nau única. És l'anunci extern de la immensitat de l'espai buit. La nau única és l'arca de tots els tresors, el bressol de totes les emocions per les esclatxes d'una feudalitat indiscutible.

Text > **JOAQUIM NADAL FARRERAS**, historiador i director, del 2013 al 2022, de l'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural (ICRPC-CERCA)

>> *La catedral de Girona i l'escalinata.*
(Foto: CALAIX, JORDI CONTIJOCH.)

A la plaça de la Catedral hi ha el bar L'Arc, que en la seva publicitat diu que és un bar que té una catedral al pati. M'assec a la primera taula, just darrere el vidre de la porta d'entrada. Una biga enorme d'una gran peça de fusta fa de banc. Observo el moviment de la plaça amb la mirada perduda a la façana de la Casa Pastors; la plaça és buida. Arriba un grup de cinc persones; deuen ser estrangers perquè un fa servir un vaporitzador, aquests ginys per fumar sense fumar que aquí no han quallat gens. Es recolzen a la paret de la Casa Pastors i alcen la mirada cap a la façana i l'escalinata de la catedral. Acaben de descobrir una escenografia barroca entrada amb calçador en un espai medieval d'arrel romana i de desenvolupament romànic i gòtic, com acredita la façana de la Pia Almoina. L'expressió de les cares és d'embadaliment i s'afanyen a perpetuar amb els mòbils la imatge de l'escalinata encara buida a primera hora del matí. Un cop fetes les fotos de rigor, amb admiració per la

bellesa corrent de l'espai, segueixen amb dislipència Força avall.

Quan veig escenes com aquesta em voldria imaginar turista a la meua pròpia ciutat per poder gaudir de la descoberta i saber així com, des de la virginitat inicial, em puc anar endinsant en el món mil·lenari de la ciutat i de la seva catedral. Sé que és un exercici impossible i que cada vegada que penso en la catedral s'hi barregen les imatges superficials de la meua infància i la meua adolescència, amb el coneixement successiu acumulat que m'ha anat descobrint les capes de «l'obra de la seu». Sovint he imaginat una narració retrospectiva que des del present vagi descabdellant les capes del palimpsest, les capes del tel de la ceba. Sé que ara la meua admiració per la catedral és una admiració madura, intel·lectualment elaborada, carregada de dades noves que s'afegeixen any rere any al bagatge de coneixement acumulat. Ara tinc una visió passada pel sedàs de la cultura. I sé també que la comprensió total del monument passa

>> Interior de la catedral de Girona. (Foto: CALAIX, JORDI CONTIJOCH.)

per desentranyar les etapes de la seva construcció i de la seva culminació per deixar constància escrita que en realitat la catedral mai no havia estat vista del tot, pels ulls dels gironins i dels forasters, com la veiem ara.

Sigui com sigui, vull fer un recorregut que signifiqui alhora una aproximació de fora cap endins i una revelació retrospectiva de les etapes del passat.

Cop de fuet enlluernador

No cal ni dir que la primera impressió, el cop de fuet enlluernador, l'atracció inevitable, neix de la contemplació de la superposició esglaonada, en una subtil jerarquització, de les façanes dels campanars de Sant Feliu, en primer terme, i de la catedral, emergint en segon pla, per damunt de l'agulla finíssima de l'ara basílica i abans col·legiata. Aquesta imatge de pedra daurada pel sol ponent sembla com si nasqués de la roca mateixa.

Josep Pla ens ha deixat diversos testimonis d'aquest impacte visual de fora cap endins. Primer, en la seva primera visita a Girona entrant per Pedret, amb l'euga de la tartana com electrificada per la visió espectral dels

dos campanars. Més endavant, en un episodi poc reproduït però altament significatiu. Pla renya en Modest perquè li diu: «ja és bonica, la catedral». De la seva conversa amb mossèn Modest Prats se'n desprèn que la catedral és de tot menys «bonica»: imponent, potent, dominadora. La fàbrica de la catedral s'imposa i emergeix per damunt de l'atapeïment medieval de la ciutat feudal i gremial.

Un cop superat el cop d'efecte del primer cop d'ull, des del tren, des de les carreteres, o el dels turistes a peu de plaça, sorgeix una segona qüestió que a mi m'interessa. Es tracta de l'adaptació de la ciutat —i, amb ella, de la catedral— a la topografia. Hauríem de fer un exercici per imaginar-nos l'espai ara ocupat per Girona net d'edificacions; la confluència dels quatre rius, el Ter, l'Onyar, el Galligants i el Güell, a peu dels primers contraforts de les Gavarres. Des dels arenys dels rius, un esglaona-

ment de plataformes determinades per una gran base de pedra que s'enfila en desnivells successius. Una ciutat que neix de la pedra i es fa amb la mateixa pedra dels seus fonaments. Només així entendrem la singularitat del recinte romà i només així entendrem el primer eixample carolingi, que esdevé la plataforma per al futur claustre i la canònica de la catedral amb una forma estranyament trapezoidal. No és un caprici dels mestres d'obres o dels escultors, és un imperatiu físic.

Si entenem el paper fortificat i defensiu de la ciutat fundada pels romans, entendrem la geografia de la implantació de la catedral, al capdamunt de la segona plataforma. Hi ha una traçabilitat indiscutible des del temple romà fins a la catedral actual. En el mateix lloc, amb la mateixa disposició d'una escala per salvar el desnivell entre la primera plataforma, la de la plaça, la del *cardo maximo*, la

Si entenem el paper fortificat i defensiu de la ciutat fundada pels romans, entendrem la geografia de la implantació de la catedral

>> Baldaquí de la catedral de Girona. (Foto: CALAIX, JORDI CONTIJOCH.)

del fòrum inferior fins al fòrum superior a l'entrada del temple. Del temple no en queda res, només alguns carreus esparsos de pedra sorrenca treballats i decorats.

Després d'uns segles atzarosos, i després de l'adaptació carolíngia de les defenses de la ciutat, arriba l'any mil, arrenca el segle XI i es despleguen els negocis entre els germans Pere i Ermessenda de Carcassona. Ell, bisbe Pere Roger; ella, comtessa. Després de la venda d'un alou a Sant Daniel a la seva germana, el bisbe va tenir els diners —els diners d'una germana rica de paries— per emprendre la construcció de la catedral romànica, per superar l'edificació immediatament anterior, molt malmesa, que fou consagrada l'any 1038 amb gran solemnitat de cerimònia amb bisbes de la Narbonesa.

D'aquesta catedral ens en queda el claustre, un dels dos campanars —la torre de Carlemany, encastada en els murs i entre els contraforts de la façana septentrional de la catedral gòtica—, la canònica i, al presbiteri, la cadira episcopal, també coneguda com a «cadirol de Carlemany», a més de l'ara de l'altar, una peça molt bella. De la nau no en queda res. Però la seqüenciació només intuïda va quedar del tot documentada després de les excavacions dels anys 1998 i 1999 gràcies al programa Progress, que van posar al descobert les escales i les bases d'alguna de les columnes de la galilea on hi havia hagut les tombes de la comtessa Ermessenda i el comte Ramon Berenguer II, Cap d'Estopes, que al segle XIV el rei Pere el Cerimoniós feu incorporar al presbiteri de la catedral amb uns nous sepulcres i escultures jacents encarregades a Guillem Morell.

Després de la venda d'un alou a Sant Daniel a la seva germana, el bisbe va tenir els diners per emprendre la construcció de la catedral romànica

Construcció i desconstrucció

És així com se'ns fa visible i comprensible un procés continu —a ritme secular, és clar— de substitució progressiva d'unes edificacions per unes altres. Construcció i desconstrucció amb vestigis perdurables i testimonis esparsos de les etapes superades. El tombant entre el segle XIV i el segle XV determina un moment molt singular que alterarà per sempre la visió convencionalment previsible d'una catedral gòtica nova que volia superar les estreïtors de la vella catedral del segle XI i que ho va començar a fer a principis del segle XIV, mimetitzant alguns dels prototips ja estandarditzats d'esglésies gòtiques de tres naus. Així va començar la capçalera que podem admirar des del jardí de la Francesa, en el vessant est de la ciutat, ja molt a tocar de la torre Gironella: les capelles laterals, la girola, els arcbotants, els pinacles i els contraforts.

De sobte, però, en la visió exterior, situats en aquest punt, la catedral fa un salt. Abandona l'estructura de tres naus i, a través d'una gran rosassa,

s'enfila amunt desafiant el cel, i ens apareix una estructura d'una sola nau debatuda en trobades d'arquitectes els anys 1385 i 1416, quan finalment es va decidir abandonar l'estructura de tres naus i acceptar el repte i el risc d'enfilarse en alçària i de guanyar una nau de gran amplada per a la cristiandat. La nau única construïda en diverses tramades va esdevenir el suport de la futura gran façana barroca que fa embadalir des de la plaça els nostres turistes. Però fins al segle XVIII, des del nostre punt de vista actual, la catedral era una obra fent-se, i desfent l'antiga nau romànica, oberta i destapada, tot esperant el tap final de la façana, que no culminaria del tot en una primera fase fins al 1733 i en una fase final fins al 1960. El salt en alçària subratlla la preeminència emergent. Encimbellada en la plataforma que la sustenta, no hi ha cap altre edifici que la superi en alçària. La catedral es veu, domina l'horitzó des de tots els costats.

Durant segles, la figura de Carlemany va tenir un paper central, sim-

bòlic, a la catedral. Una capella dedicada a sant Carlemany, una celebració anual i un ofici dedicat al rei franc. Desmuntat el culte, que havia estat el resultat de la insistència del bisbe Arnau de Mont-rodon, en quedarien només els vestigis que ja hem esmentat: el nom de la torre, de la cadira, de l'estàtua, com una ombra boirosa d'una presència simbòlica que empara la ciutat i la seva catedral.

La mola pètria dels diversos estils que s'acumulen a la catedral i algunes de les peces més singulars del patrimoni de l'església de Girona són només testimonis inerts de segles de vida de bisbes, de canonges, d'infants de cor, de servidors de la catedral i de fidels assistint a les celebracions dominades per la parafernàlia d'un cerimonial enlluernador en la litúrgia, envoltat de les boires vaporoses de l'encens, i rígid i sever en la presència de les autoritats civils i militars que hi exhibien els seus privilegis en la recurrència de les celebracions del calendari litúrgic i de les predicacions admonitòries des de les trones.

>> *Brodats de la Creació.* (Foto: FONS CAPÍTOL CATEDRAL DE GIRONA. GUSTAVO A. T. MENDOZA.)